

Uutta arsenaalia teollisuuden tueksi

Hannu Hernesniemi: Teollisen pohjan ka-
ventuminen — uhka huoltovarmuudelle?,
Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, B 78,
1992

Kirjan tarkoituksena on selvittää miten Suomen talous voi toimia kriisitilanteissa, jolloin ulkomaankauppa on häiriintynyt. Huoltovarmuus määritellään toisaalta suppeasti nimenomaan talouden selviytymiskyynä kriisiaikoina, mutta myös laajasti kattavan teollisen toiminnan säilymisenä. Kirjassa käsitellään Suomen teollisuuden kehityssuuntia rinnakkain molemmista näkökulmista. Tämä antaa mahdollisuuden pohtia Suomen teollisuuden tilaa hyvin yleisesti, joten kirjaan perehtyminen kannattaa vaikkei olisikaan kiinnostunut nimenomaan huoltovarmuudesta. Laaja huoltovarmuus on niin keskeisesti esillä, että kaikki esitetyt toimenpidesuosituksukset käsittelevät teollisuuden yleisten toimintaedellytysten parantamista, mm. yritysten rahoitusrakenteen kohentamista. Suppeassa mielessä käsitettyyn huoltovarmuuteen on ilmeisesti vaikeampi vaikuttaa.

Kirjaan on koottu paljon hyödyllistä tietoa Suomen teollisuudesta. Sen kehityspiirteitä käsitellään paljolti aiempien tutkimusten avulla, joita sitten tulkitaan huoltovarmuusnäkökulmasta. Lähdeaineiston moninaisuus näkyy siinä, että eri lukujen analyysivälineet ja osin tyylikin poikkeavat hieman toisistaan.

Empiiriset tulokset Suomen tuontiriippuvuudesta perustuvat panostuotusanalyysin avulla tehtyihin laskelmiin siitä, mitä vaikutuksia olisi tuonnin korvaamisella kotimaisella tuotannolla. Kuten Hernesniemikin huomauttaa, tulokset ovat sitä luotettavampia mitä pienempiä muutokset ovat. Siinä mielessä ne antavat vain viitteellisen kuvan kansantalouden »tuotantomahdollisuuksien käyrästä», joka puolestaan määrittää tuotannon substitutiomahdollisuudet kriisitilanteessa.

Teollisuuden kannattavuusnäkyymiä käsittelevässä luvussa on tehty eniten uutta empiiristä

työtä. Siinä esitetään teollisuustilaston perustietoihin pohjautuvat ns. *Salter-kuviot* toimipaikkojen kannattavuudesta (bruttokate) ja tuottavuudesta (jalostusarvo työllistettyä kohti) teollisuuden kaksinumerotasolla vuosina 1985 ja 1990. Tässä laajuudessa Salter-kuvioita ei Suomessa liene aiemmin analysoitu. Pалаan tähän tutkimuksen kohtaan yksityiskoh-
taisemmin jäljempänä.

Seuraavaksi on tarkasteltu investointikehitystä sillä perusteella, että riittävä investointitoiminta on perusta teollisuuden kapasiteetin säilymiselle. Kirjassa käsitellään mm. viimeaikaisessa keskustelussa esille tuotua ilmiötä, että Suomen investointiaste on korkea, mutta investoinnit tehottomia. Ulkomaisia investointeja (suorat sijoitukset Suomeen ja Suomesta) käsitellään mm. SITRA:n julkaiseman selvityksen pohjalta. Joustavaa tuotantoa käsittelevä luku puolestaan perustuu lähinnä ns. TES-projektin tuloksiin.

Integraation vaikutuksia käsittelevä luku pohjautuu sekin paljolti erilaisiin selvityksiin aiheesta, mutta huoltovarmuusnäkökulma ei ole aiemmin ollut esillä suomalaisessa keskustelusta poimitut näkökohdat siitä, että huoltovarmuuden ylläpitämiseen tähtäävät toimenpiteet voivat olla EY:n säädösten vastaisia.

Energiakysymyksiä ei ole käsitelty, vaikka ne olisivat ilmeisesti huoltovarmuuden näkökulmasta oleellisia. Voidaan esimerkiksi kysyä, olisiko huoltovarmuuden kannalta paras keskittyä energian säästötoimenpiteisiin ja kotimaisiin energialähteisiin. Toisaalta suppean ja laajan huoltovarmuuden kannalta suositeltavat energiaratkaisut saattavat olla erilaisia. Vaihtoehtoisia teollisuuspolitiikan linjoja ei ole myöskään pohdittu. Toimenpiteet, jotka tähtäävät esim. korkean teknologian alojen kehityksen tukemiseen voivat olla ristiriidassa huoltovarmuusajattelun kanssa, joka puolestaan edellyttää laajaa teollista pohjaa.

Kuten edellä mainitsin, eniten uutta on kannattavuusjakaumia käsittelevässä luvussa, joka

avaa uusia näkökulmia teollisuuden analysointiin, mutta samalla jättää avoimeksi eräitä mielenkiintoisia kysymyksiä.

Salter-kuvion ideana on se, että toimipaikat järjestetään tarkasteltavan kriteerin mukaan suuruusjärjestykseen ja kutakin toimipaikkaa edustaa pylväs jonka leveys kuvaa toimipaikan osuutta koko toimialan jalostusarvosta. Kuviot antavat hyvän kuvan siitä, miten toimialan kapasiteetti on jakaantunut esim. kannattaviin ja huonosti kannattaviin toimipaikkoihin. Sen perusteella, miten suuri osa tuotannosta on kannattamatonta tai miten jyrkästi käyrä laskee, voidaan tulkita jotkin toimialat kustannuskriisitöimialoiksi (huomattava osa kapasiteetista on juuri ja juuri kannattavaa) tai rakennekriisitöimialoiksi (toimialalla on selvästi kannattavaa kapasiteettia, mutta myös paljon selvästi kannattamatonta kapasiteettia). Kuviodien avulla voidaan tehdä päätelmiä siitä, mitä vaikutuksia esim. talouspoliittisilla toimenpiteillä on eri toimialoilla. Mikäli vastaavat käyrät piirretään muutaman vuoden päästä, nähdään havainnollisesti millaista katoa lama on saanut aikaan teollisuudessa.

Tutkimuksessa on tehty Suomessa uraauurtavaa työtä kannattavuusjakaumien kuvaamisessa, mutta tuloksia lukiessa ja kuvioita katsoessa tulee mieleen eräitä kysymyksiä, joita kirjassa ei kovin paljoa käsitellä. Ensinnäkin voidaan kysyä, mistä johtuu se, että kannattavuus- ja tuottavuusjakaumat poikkeavat toimialalta toiselle. Kuten Hernesniemi toteaa, tällaisissa vertailuissa täytyy olla varovainen, sillä toimialojen pääomavaltaisuus vaihtelee. Selvästi kuitenkin näyttää, että kannattavuuserot toimipaikkojen välillä ovat pysyvämpiä aloilla, joilla ulkomainen kilpailu on heikkoa. Toisaalta suojatuilla toimialoilla on vähemmän huonosti kannattavaa kapasiteettia. Tämä tulos on konsistentti kirjallisuudessa eri maista saatavissa olevien, ulkomaisen kilpailun vaikutuksia koskevien tulosten kanssa ja toisaalta suo tukea niille näkemyksille, joita Suomessakin on julkisessa keskustelussa tuotu esiin. Erot toimialojen välillä kuvastaisivat siten ns. X-tehotomuutta kilpailulta suojatuilla aloilla. Mikäli uskotaan kilpailullisen markkinarakenteen ja teknisen kehityksen positiiviseen riippuvuu-

teen, tehokkuuseroja voitaisiin selittää tätäkin kautta.

Toimialaerojen tarkempi testaus vaatisi kuitenkin analyysin hienojakoisemmalla toimiala-aineistolla ja erityisesti tehokkuuden mittaamiseen tarkoitettuja menetelmiä (esim. *frontier-analyysijä*). Tällöin voitaisiin koettaa selittää tehokkuusmittareita toimialakohtaisilla tekijöillä.

Toiseksi, lähes kaikilla toimialoilla on huomattavissa, että kannattavuuden ja tuottavuuden jakauma on sellainen, että sekä erittäin kannattavia että erittäin kannattamattomia toimipaikkoja esiintyy. Tutkimuksessa on laskettu, miten korreloitunut toimipaikkojen kannattavuus- ja tuottavuusjärjestys on yli ajan. Tulos on se, että kannattavuuserot näyttävät olevan melko pysyviä, ts. kannattavat toimipaikat pysyvät kannattavina. Tämä tulos on sopusoinnussa sekä Suomessa että muualla tehtyjen voittojen stabiilisuutta käsittelevien tutkimustulosten kanssa. Tutkimuksessa ei kuitenkaan lähdetä pohtimaan näiden toimipaikkojen välisten erojen syitä. Tämä olisi kuitenkin varsin mielenkiintoista, sillä suuret ja pysyvät erot kannattavuudessa osoittavat, että »näkyvämmän käden» ote on velto. Hernesniemi luettelee mahdollisina syinä eroihin tuotannon huonon organisoinnin, laadunvalvonnan puutteen ja epäedullisen sijainnin. Näistä kaksi ensimmäistä voitaneen tulkita X-tehotomuudeksi. Aineiston valossa myös palkkaerot selittävät osan kannattavuuseroista.

Pohdittaessa toimialojen sisäisten kannattavuus- ja tuottavuuserojen syitä on hyödyllistä palata Salterin kirjaan »Productivity and Technical Change» (1960). Siinä esitetyissä Salterkuvioissa (joita ei vielä silloin kutsuttu tällä nimellä) tuottavuus eri toimipaikoilla vaihtelee sen takia, että tehtaiden tuotantokoneisto edustaa eri vuosikertaa (käyttöönottoajankohtaa). Uudemmat vuosikerrat ovat teknisen kehityksen takia tuottavampia. Tarkasteltaessa kokonaisia toimipaikkoja on luonnollisesti mahdollista, että niillä on useita eri vuosikertoja edustavia koneita, mutta ainakin joillakin toimialoilla tuottavuuserojen syyt lienevät löydettävissä tuotantokoneiston iästä.

Osa toimipaikkojen välisistä eroista johtuu

ilmeisesti siitä, että kaksinumeroinen toimialaluokittelu on liian karkea. Kuhunkin toimialaan sisältyy täysin erilaisia tuotteita valmistavia tai erilaisen tuotantoprosessin omaavia yrityksiä. Toisaalta eri tuoteryhmien markkinoilla vallitseva kilpailutilanne voi olla täysin erilainen saman kaksinumerotason sisällä. Siten tuottavuus- ja kannattavuuserot kaksinumeroisella toimialatasolla ovat mahdollisia ilman tehokkuuserojakin.

Yksi ilmeinen tekijä voisi olla toimipaikan koko. Mikäli tuotannossa on skaalatuottoja, tuottavuus olisi alhaisempi pienillä toimipaikoilla. Kuvioista ei voi tätä selvästi päätellä, sillä kaksinumeroisen jaottelun tarkoitus on ollutkin estää yksittäisten toimipaikkojen identifiointi. Paitsi tuotannon skaala, tärkeä voi olla myös markkinaosuus, jonka on todettu olevan merkittävä kannattavuuseroja ja niiden pysyvyyttä selittävä tekijä ulkomaisissa tutkimuksissa.

Kolmas mielenkiintoinen seikka, jota ei ole paljon pohdittu, on toimialalle tulevien ja sieltä poistuvien yritysten rooli. Tutkimuksessa on tosin laskettu toimialoilta poistuneiden ja niille tulleet toimipaikkojen lukumäärä. Itse asiassa ainoastaan sähkötekniisten tuotteiden valmistuksessa on ollut nettolisäys toimipaikkojen lukumäärässä kun verrataan vuosia 1990 ja 1985. Kaikilla muilla toimialoilla on ollut nettopoistuma, sillä lopettaneiden tai toimialaa

muuttaneiden toimipaikkojen lukumäärä on suurempi kuin uusien toimipaikkojen lukumäärä.

Olisi mielenkiintoista laajentaa tätä analyysia tutkimalla esim. sitä mikä hallitsee toimialojen työllisyyskehitystä, yritysten toimialalle tulo ja sieltä poistuminen vai työntekijämäärien vaihtelu alalla pysyvissä yrityksissä. Vastaavia kysymyksiä voidaan esittää myös kannattavan ja kannattamattoman kapasiteetin suhteen. Näin saataisiin tietoa esim. siitä, onko työllisyyskehityksen ja tuotantokapasiteetin säilymisen kannalta tärkeää uusien pienyritysten syntyminen, kuten usein väitetään, vai olemassaolevien yritysten kasvu.

Edellä esitetyt mietteet kuvaavat sitä, että Suomessa on tehty tuskin lainkaan tutkimusta joka hyödyntää toimipaikkatason mikroaineistoja. Pääsyy tähän on toimipaikkatietojen salaisuus, mikä on vaikuttanut myös siihen, että Hernesniemen tutkimuksessa esitetään lähinnä vain kuvioita ja niitäkin vain toimialajaotuksen kaksinumerotasolla. On paradoksaalista, että teollisuuden toimintaedellytysten parantamista käsitteleväänkään tutkimukseen ei saa käyttöön yksityiskohtaisia tietoja teollisuudesta. Joka tapauksessa tällä saralla on vielä paljon mielenkiintoista tutkittavaa, mihin Hernesniemen kirja antaa virikkeitä.

Pekka Ilmakunnas